

Egbert Dommering, *'Gevangen in de waarneming'. Hoe de burger de communicatiemiddelen overnam en zelf ook de bewaking ging verzorgen* (afscheidsrede UvA), Otto Cramwinckel Uitgever 2008

Arno R. Lodder¹

INLEIDING

Op 25 april 2008 nam Egbert Dommering na 20 jaar 'afscheid' als hoogleraar informatierecht aan de UvA. Zijn rede is een mooi, beklemmend essay over technopessimisme met fraaie vanuit de Franse historie getrokken lijnen naar het internettijdperk. Zijn verwijzingen naar wetenschappelijke literatuur uit de twee achterliggende decades zijn beperkt, maar doorspekt met vele, veelal Franse citaten.²

De rede heeft wat weg van een pleidooi, in dat het één kant, de negatieve, van maatschappelijke ontwikkelingen schetst.³ Enerzijds is het betoog daarom overtuigend, maar anderzijds mist het hierdoor overtuigingskracht, te meer daar beschreven wordt zonder dat er oplossingen voor de geschetste problemen worden gegeven. Dommering is echter niet iemand die slechts één kant van de zaak beheerst, de spelende vragen niet zou onderkennen, of de antwoorden of tenminste antwoordrichtingen niet zou weten. Naar ik aanneem zal hij bewust voor deze presentatievorm hebben gekozen en het resultaat is geslaagd te noemen. In prachtige zinnen voert hij de lezer door de materie en laat deze onder af en toe een lach of meewarig knikken in ontluistering achter:

Dommering est mort, vive Dommering!⁴

OVERZICHT

In het korte openingshoofdstuk, 'De almachtige burger' (p. 7-10), lijkt er nog niks aan de hand, maar na de twee kernhoofdstukken over censuur (p. 11-26) en spionage (p. 27-36) en een deze hoofdstukken samenbrengend 'Integrale controle aan de toegangspoorten' (p. 37-41) wordt dezelfde burger als een zielig hoopje zonder eigenschappen gekarakteriseerd (p. 42-43). In dit slothoofdstuk is een uitstekende schets te vinden van de moderne mens:

“Met *Google Earth* kan hij als een vogel over de aarde vliegen, maar op aarde zelf maakt hij gebruik van een geografische zoekmachine, de TomTom (...) Hij komt op tijd aan waar hij moet wezen, zonder te weten waar hij is. Dat kan hij later op *Google Earth* opzoeken.”

Het internet speelt een belangrijke rol in het verhaal en wordt door Dommering mooi aangeduid (p. 24):

“informatie (...) verbonden door het hypertextsysteem van het World Wide Web dat als een semantische deken over het wereldwijde telecommunicatienetwerk ligt.”

¹ Universitair hoofddocent Recht en Informatietechnologie Vrije Universiteit.

² Een snelle telling van de citaten levert 2 Duitse, 3 Nederlandse, 7 Franse en 13 Engelse citaten op (waarbij de 22 buitenlandse tevens in het Nederlands zijn opgenomen).

³ Zie in vergelijkbare zin de bespreking van Tina van de Linden in *Tijdschrift voor Internetrecht* 2008-4.

⁴ De slotzin van het op de laatste pagina opgenomen Curriculum vitae vermeldt namelijk dat Dommering na zijn 65ste de leerstoel 'Theorie van het Informatierecht' gaat bekleden en de advocatuur blijft beoefenen.

De betekenis die de deken aan het internet geeft betreft enkel het koppelen van informatie, niet semantiek in de gebruikelijke zin. Het is juist de nietszeggendheid van de informatie op internet, voor een computer een willekeurig reeks tekens, die geleid heeft tot de ontwikkeling van het Semantic Web waarbij door toevoeging van meta-informatie wordt geprobeerd de informatie intelligenter te maken.

CENSUUR

In het hoofdstuk *Censuur* wordt uitgebreid ingegaan op de worsteling die Guillaume de Lamoignon de Malesherbes midden 18de eeuw in Frankrijk onderging in zijn poging het publiek voor niet door de beugel kunnende publicaties te behoeden. De reden deze geschiedenis te vermelden is de gelijkenis met redactionele controle. Via onderhandeling werd er veelal voorkomen dat een publicatie verboden werd, onder weglating of aanpassing van de aanstootgevende passages. Censuur met peer review vergelijken (p. 13) is alleen al om die reden niet juist dat bij censuur op zinsniveau gelezen moet worden, waar bij peer review lang niet altijd alles hoeft te worden gelezen. Het is interessant te zien hoe sommige citaten van Malherbes meer op internet lijken te slaan dan de drukunst (p. 15):

“De drukunst geeft toegang tot een zeer uitgestrekt gebied; het is een arena die iedere burger kan betreden.”

Bijna anderhalve eeuw later geeft Lippmann aan dat het onmogelijk is om aan de werkelijkheid de kwalificatie waarheid toe te dichten: massamedia zijn politiek vooringenomen en daardoor onbetrouwbaar en de doorsnee burger kan geen helder beeld verkrijgen. Toch noemen we ze *trusted media*, eenvoudigweg omdat we niet anders kunnen dan ons op de media verlaten: zelf kunnen we de informatie niet verzamelen. Deze visie is ontleend aan een werk van Ulrich Beck uit 1986, voordat het internet als massamedium zijn intrede deed. Nu is de belemmering niet langer het aanbod, internet is als informatiebron haast onuitputtelijk.

Zelfs is er aanbod van informatie door de vroegere afnemers daarvan, zoals in het geval van Wikipedia. Dommering stelt vraagtekens bij het democratisch gehalte van deze kennis vanwege de rol van de redacteurs die volgens niet gepubliceerde criteria de informatie bijsturen (p. 22). Bij mijn weten is er nergens kennis voorhanden waarbij de bron zo transparant is als bij Wikipedia. Alle wijzigingen in een lemma zijn terug te vinden: wanneer, door wie, wat, etc. Wel ontbeert de doorsnee lezer mogelijk essentiële informatie over deze totstandkoming, nu in de regel enkel de laatste versie wordt gelezen.

De rol van redactie is verschoven naar selectie. Dit is een nieuwe rol van veelal ook nieuwe media (denk aan overzichtsites) alsmede technologie zoals zoekmachines. Deze laatste zijn niet erg transparant in de informatie die ze voorschotelen. Veel meer dan dat waar veel op geklikt wordt en naar gelinkt wordt bovenaan zou staan is niet bekend (in geval van Google). Google is ook de ultieme verzamelaar van kennis over ons. Hierdoor is een gebruiker niet langer lid van een doelgroep, maar een individueel doelwit. Als opmaat voor het spionage verhaal wordt geconstateerd (p. 25):

“hij is ook zijn eigen redacteur en controleur geworden (...) maakt voortdurend bekend wie hij is en waar hij zich bevindt, zodat hij overal op internet als een bekende en gewaardeerde gast of een potentiële verdachte wordt ontvangen”

SPIONAGE

De historische rol wordt hier vervuld door de rond dezelfde tijd als Malesherbes levende Joseph Fouché. Deze maakte van iedereen een verklikker en “werd de machtigste man van Frankrijk aan wie alle spionnen rapporteerden en die meer van wie dan ook wist dan ieder ander.” (p. 29). Het controleren werd vereenvoudigd door een maatregel die onschuldig lijkt, maar waar grote weerstand tegen bestond: huizen van huisnummers voorzien. Wellicht dat over honderd jaar niet precies begrepen wordt waarom er weerstand bestond tegen een burgerservicenummer dat door allerlei instanties kan worden gebruikt. In de roman *Wij* uit 1920 van Zamyatin zijn burgers nummers die ook op straat gevolgd kunnen door ‘oortjes’ die in verbinding staan met de Wachters. De parallel met een bluetooth gebruiker die via GPS gevolgd wordt is opvallend.

Voor het in de gaten houden van in dit geval gevangenen is het Panopticum van Jeremy Bentham betrekkelijk ideaal: een cirkelvormige gevangenis waar door een beperkt aantal bewakers iedereen in de gaten gehouden kan worden. Door ICT is er geen architectonische hoogstand meer nodig om hetzelfde resultaat te bereiken, camera’s doen het werk zodat we kunnen zien zonder gezien te worden. Door de toegenomen mogelijkheden van ICT is in de huidige risicosamenleving een tendens ontstaan om niet alleen met waarschijnlijkheden maar ook met alle mogelijkheden vooraf rekening te houden (p. 34). Hierdoor ontstaat een disproportionele beveiliging, vgl. de controle op Schiphol op het niveau van tandpastatubes.⁵ In het verlengde van de bewaarde verkeersgegevens verwacht Dommering dat op termijn ook de inhoud misschien wel zal worden geslagen. Als ook beelden worden opgeslagen is het Panopticum voor de gewone burger compleet.

INTEGRALE CONTROLE AAN DE TOEGANGSPOORTEN

In de loop der tijd is mede door in internationale verdragen verankerde grondrechten censuur vrijwel geheel verdwenen.⁶ Er vrijwel uitsluitend controle achteraf. De vroegere rol van de censuur is naar het bedrijfsleven verschoven, zoekmachines en internetproviders schermen bepaalde informatie af. De constitutionele controle ontbreekt hier. De burgers dragen ook hun steentje bij, door elkaar te controleren via Hyves en Youtube, alsmede via *Name and Shame*-sites. De overheid dreigt de controle te verliezen, maar probeert anderzijds krampachtig controle te behouden door zoveel mogelijk gegevens te verzamelen over de burgers.

SLOT

Het einde van het verhaal is neerslachtig. Volgens Dommering is het treurig met de burger gesteld:

“wij weten alles over hem, maar hij weet niets van zichzelf”.

Nu loopt de gemiddelde burger niet over van zelfkennis, maar ik denk toch dat de meeste burgers meer weten van zichzelf dan over hen bekend is. Uiteindelijk verwerkt ICT

⁵ Zie bijvoorbeeld mijn BLOG op <http://jurel.nl/2007/06/18/ik-heb-niets-te-verbergen-maar-hecht-wel-aan-mijn-persoonlijke-levenssfeer/>

⁶ Zelfs Amerikaanse militaire censurs komen niet verder dan het formuleren van een advies, zoals bij een boek waarin medische gevallen op het slagveld in Irak worden beschreven om artsen voor te bereiden op ongebruikelijke verwondingen. De censurs waren bang voor anti-oorlog/Amerika gevoelens. De suggesties werden niet overgenomen (*De Volkskrant* 8 augustus 2008)

betrekkelijk klinische gegevens. Gedachten kun je voor je zelf houden en persoonlijke belevenissen worden ook niet altijd gedeeld. De charginging maakt niettemin een terecht punt. We worden steeds lakser met onze privacy, geven gedwongen en vrijwillig veel weg. De gemakzucht komt mooi tot uitdrukking in een van de laatste zinnen:

“Hij heeft altijd een antwoord op een vraag zonder te weten of dat het juiste antwoord is” (p. 43)

Dat spreekt juristen op andere gronden aan, over alles is te argumenteren. Iedere zaak heeft twee kanten en beide kunnen overtuigend onderbouwd worden. Dommering heeft zoals aan het begin aangegeven op een prachtige wijze een somber perspectief geschetst. Ik verwacht dat hij binnen zijn nieuwe leeropdracht mede fundamenteen zal leggen voor een positieve wending.